

Language family: Niger-Congo, Atlantic-Congo, Volta-Congo, Benue-Congo, Bantoid, Southern, Narrow Bantu, Northwest, B, Teke (B.70).

Language codes:

ISO 639-1 -

ISO 639-2 -

ISO 639-3 -

Glottolog: None

teke1283 (Teke (B.70))

Beste izen batzuk (autoglotonimoa: teke):

chikuya alt teke, southern (KKW).

iteghe alt teke, northern [TEG].

katege alt tegekali dial teke, northern [TEG].

katege alt teke, northern [TEG].

kateghe dial teke, northern [TEG].

ketego alt teke, northern [TEG].

kikuwa alt teke, southern (KKW).

kiteke alt teke, central (TEC).

kiteke alt teke, eastern (TEK).

kiteke alt teke, south central (IFM).

koukouya alt teke, southern (KKW).

kukuya alt teke, southern (KKW).

kukwa alt teke, southern (KKW).

tege alt tegekali dial teke, northern [TEG].

teghe alt teke, northern [TEG].

teke alt teke, northern [TEG].

teke, northern [TEG] hizk. Kongo; baita Gabon ere.

west teke alt teke, southern (TEZ).

GABON

teke, norther (teghe, katege, iteghe, tege, ketego, teke) [TEG] 10.000 - 20.000 hiztun (1990, CMA). Ogooue Garaia Probintzia, Francevilleren ekialdea. Niger-Congo, Atlantic-Congo, Volta-Congo, Benue-Congo, Bantoid, Southern, Narrou Bantu, Northwest, B, Teke (B.70). Dialektoak: njiningi (kanjiningi, ndjinini, nzikini, djikini), tegekali (katege, tege, tégué). Ikus sarrera nagusia Kongon.

KONGO

teke, norther (teghe, iteghe, tege) [TEG] 30.000 hiztun (1987, SIL),

barne eginek 9.000 nzikini, 15.000 teghe. Bi herrialdeetako populazio osoa 40.000 - 50.000. Cuvette Erregioa, Ewo eta Okoyo distriktuak. Batzuk Plateaux Erregioan, Abala Distriktua, Mpama ibaiaren mendebaldea. Halaber mintzatua Gabonen ere. Niger-Congo, Atlantic-Congo, Volta-Congo, Benue-Congo, Bantoid, Southern, Narrou Bantu, Northwest, B, Teke (B.70). Dialektoak: kateghe (nzikini), keeghe. % 1eko antz lexikala mbambarekin, % 79koa kukuarekin, % 77koa ngungwelarekin, % 76koa booarekin, % 75ekoa tyeearekin, % 74koa mberearekin, % 73koa laaliarekin, % 79koa tsaayiarekin, % 67koa teghearekin. Niger-Congo, Atlantic-Congo, Volta-Congo, Benue-Congo, Bantoid, Southern, Narrou Bantu Northwest, B, Teke (B.70).

teke, south central (kiteke) [IFM] 5.000 edo gehiago hiztun (1988, SOL). Pool Erregioa. Fuumu Brazzaville-ren iparretik bertan dago; Wuumu Lefini ibaiaren ipar eta ipar-mendebaldean hedatzen da. Niger-Congo, Atlantic-Congo, Volta-Congo, Benue-Congo, Bantoid, Southern, Narrou Bantu, Northwest, B, Teke (B.70). Dialektoak: fuumu (ifuumu, mfumu), wuumu (iwuumu, wumbu).

teke, southern (kukwa, kukuya, kukuwa, chikuya, koukouya) [KKW] 21.800 hiztun (1984). Plateaux Probintzia, Lekana distritua, Leketi ibaiaren ekialdea. Niger-Congo, Atlantic-Congo, Volta-Congo, Benue-Congo, Bantoid, Southern, Narrou Bantu, Northwest, B, Teke (B.70). % 86ko antz lexikala boo-arekin, % 85ekoa tyee-rekin, % 81ekoa ngugwelarekin, % 80koa tsaayiarekin, % 79koa teghearekin, % 75ekoa laaliarekin, % 70ekoa yaarekin. Ez dute onartzen ngungwel (northeastar teke) literatura. Harrotasun etniko oso sendoa.

teke, western (west teke) [TEZ] 60.000 edo gehiago hiztun 10.000 yaka barne (1988). Bi herrialdeetako populazio osoa 92.000. Lekoumou Erregioa, arku eginez Mbamako mendebalde, hegoalde eta ekialderuntz, Moosendjo-tik ekialde eta ipar-ekialderuntz. Halaber mintzatua Gabonen. Niger-Congo, Atlantic-Congo, Volta-Congo, Benue-Congo, Bantoid, Southern, Narrou Bantu, Northwest, B, Teke (B.70). Dialektoak: tsaayi (getsaayi, tsaya, tsaye, tsayi), laali (ilaali), yaa (iyaa, iyaka, yaka), tyee (etyee). Yaak % 91ko antz lexikala laalirekin, % 74koa tsaayirekin, % 69koa tyeearekin; laalik % 81ekoa tsaayirekin, % 78koa tyeearekin; tsaayik % 76koa tyeearekin, % 80koa kukuarekin; tyeeek % 85ekoa kukua eta boo-arekin.

Hizkuntza / lengua: tekeera / teke / teke / téké.

Hiztunak / hablantes (2000): 40.000 – 50.000 (Ethnologue).

Herrialdea / país: Kongo, Gabon.

HISTORIA. Swatarren edo pigmeoen (bereziki baso ekuatorialean bizi den populazioa) ondoren teketarrak dira Kongoren lehen okupatzaileak. Hirurogeita hamalau etnia jotzen dira Kongon eta hauek kongotarrek, teketarrek eta mbotxitarrek populazioaren % 83 osatzen dute. Kongoren aberastasun handienak basoa eta petrolio dira. Biztanleko zorrik handienetakoa duen herrialdea da, nahiz eta petrolioak dirutza itzelak eskuratzen dizkion. Petrolioak batez ere elite politikoak aberastu ditu. Sistema parentala hasiera batean bilineala zen eta piskanaka matrilineal bihurtu zen, batez ere kongotar sistema parentalaren eraginez. Hala ere patrilineala ez da erabat ezabatu. Jainko gorenaren kontzientzia abstraktua daukate, ideia ez zehatza, geldia eta indiferentea, gizartean zuzenean parte hartzen ez duenarena. Afrika Beltzeko populazio gehienak bezala, teketarrak animistak dira.

HIZKUNTZA. Ezaugarri nagusiak.
Fonetika. A) Hitz gehienak bokalez amaitzen dira. **B)** *Andza* 'ura', *mali* 'ardoa' eta *ankini* 'dantza' terminoek ez dute pluralik. **C)** Hamar kontsonante mota ditu.
Morfosintaxia. Hona hemen tekeeraz lehen 11 zenbakiak: *ilo wê* (0), *i muo* (1), *vièle* (2) *itiéri* (3), *ina* (4), *itani* (5), *issiono* (6), *tsaon* (7), *puon* (8), *wa* (9), *nkuon* (10).
Idazkera. Latindar alfabetoa.

HISTORIA. Los tekes constituyen, después de los swa o los pigmeos (población que esencialmente vive en el bosque) los primeros ocupantes del Congo. Se cuentan 74 etnias en el Congo y los congo, los tekes y los mbochi representan el 83% de la población.

Las principales riquezas del Congo son el bosque y el petróleo. Congo es hoy uno de los países más endeudados del mundo a pesar de la gran riqueza que le aporta el petróleo, de la que solo se benefician las élites políticas.

En los orígenes el sistema parental era bilineal y progresivamente se ha convertido en matrilineal, principalmente por la influencia de los congo, sin que haya desaparecido totalmente el patrilineal. Poseen una idea del Dios supremo imperfecta, inmóvil e indiferente que no interviene jamás directamente en la sociedad. Como en casi toda el África, los tekes son animistas.

LENGUA. Principales características.
Fonética. A) La mayoría de las palabras terminan en vocal. **B)** Las palabras *andza* 'agua', *mali* 'vino' y *ankini* 'danza' no tienen plural. **C)** Posee 10 clases de consonantes.
Morfosintaxis. Los 11 primeros números en teke don: *ilo wê* (0), *i muo* (1), *vièle* (2) *itiéri* (3), *ina* (4), *itani* (5), *issiono* (6), *tsaon* (7), *puon* (8), *wa* (9), *nkuon* (10).
Escritura. Alfabeto latino.

GRAMATIKAK, METODOAK, ESKULIBURUAK

PARLONS TÉKÉ, Langue et culture, Edouard Etsio, L'Harmattan, gramatika eta hiztegia, 21,5x13, 319 or., Paris, **1999**.

Parlons téké liburuaren sinopsia:

Les recherches sur le continent d'Afrique noire, axées sur l'aspect économique, attestent de sa disparition complète de la carte du commerce mondial; celles qui portent sur sa culture tendent, certes de façon relative, à démontrer le contraire.

Si les nouvelles mœurs qui apparaissent sont, sinon copiées, du moins inspirées des modèles de l'Occident, le modèle culturel traditionnel africain, lui, résiste et conserve encore quelques-uns des traits de son originalité.

Ce livre montre, à travers de cas des Tékés du Congo-Brazzaville, ce qu'est cette culture, dans ses formes anciennes et actuelles. Il montre aussi le degré de souplesse de sa langue, à savoir le téké, et celui de son ouverture sur les autres langues: le mbochi, le kongo et surtout le français dont elle a su tirer un nombre impressionnant de mots.